

Ο ΛΕΝΙΝ

ΚΑΙ Η ΑΤΡΑΠΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

1. Il faut continuer, je ne peux pas continner, je vais continuer – πρέπει να συνεχίζεις, δεν μπορώ να συνεχίσω, θα συνεχίσω. Τα τελευταία λόγια του Samuel Beckett στον "Ακατανόμαστο". Τα δικά μας λόγια. Τι να συνεχίσεις; Πώς να συνεχίσεις;

Ο περιρρέων φιλοσταΐσμός των Κυριάρχων θριαμβολογεί πως τίποτα το απελευθερωτικό δεν συνεχίζεται πια. Πως ό,τι υπάρχει θα συνεχίσει την ίδια ταπεινωτική ύπαρξη στο διηνεκές. Προς τι να συνεχίσεις;

Το τέλος του αιώνα φαίνεται να επικυρώνει το αδιέξοδο και ν' ακυρώνει τα όποια αποτελέσματα της γιγάντιας απελευθερωτικής κίμης που τον διέτρεξε, με αφετηρία τον Οκτώβριο 1917. Η κατάρρευση των μετεπαναστατικών γραφειοκρατικοποιημένων καθεστώτων απειλεί να θάψει στα ερείπιά τους το αντίθετο της τυρανίας τους, την επαναστατική προσδοκία της κομμουνιστικής προοπτικής, όλα όσα αυτά τα καθεστώτα παραμόρφωσαν φρικτά, καταπολέμησαν, πρόδωσαν, κυβερνώντας δικτατορικά στ' όνομά τους. Επί των ερειπίων υψώνεται η σημαία της παράδοσης *χειραφετηθείτε από τη χειραφέτηση*, αυτό είναι το κάλεσμα του σурμού.

Κι όμως ο κόσμος παραμένει αποκρουστικός όσο ποτέ, ανυπόφορος. Πρέπει να συνεχίζουμε. Και δεν μπορούμε να συνεχίσουμε. "Δεν υποφέρουμε αυτόν τον κόσμο που δεν έχουμε πια τη θέληση ν' αρνηθούμε"². Αυτό είναι το εφιαλτικό πρόσωπο του σύγχρονου μηδενισμού, όπως το περιέγραψε ο Nietzsche, ο "μηδενισμός του τελευταίου ανθρώπου". Έναν αιώνα μετά, έπαψε να είναι μόνο ευρωπαϊκός μηδενισμός. Έγινε παγκόσμιος.

Κηρύσσει το τέλος της μεταφυσικής, των συστημάτων, των ιδεολογιών, των "μεγάλων αφηγήσεων", των επαναστάσεων, του κομμουνισμού, της ίδιας της Ιστορίας. Μ' έναν τυπικά χιλιαστικό τρόπο δίνει, μάλιστα, και την ακριβή χρονολογία της συντέλειας: είναι το 1989, κι όχι μόνο για τον φαιδρό Φουκονγιάμα.

Η εσχατολογία της τελευταίας μόδας παρουσιάζεται σαν ο τάφος όλων των εσχατολογιών, διατηρώντας τη φενάκη τους κι απορρίπτοντας ό,τι απελευθερωτι-

1. S. Beckett, *L'Innommable*, Editions de Minuit 1953. Ελληνική μετάφραση της Αλεξάνδρας Παπαθανασοπούλου, εκδόσεις Κρύσταλλο, Αθήνα 1990, σελ. 227.

2. F. Nietzsche, *La Volonté de Puissance*, Aubier, III, σελ. 111.

κός βρισκόταν στον πυρήνα τους. Η κατάρρευση των βεβαιοτήτων υψώνεται σε ύψιστη δογματική βεβαιότητα. Και σαν τέλος της μεταφυσικής εμφανίζεται η πιο αγοραία μεταφυσική, η μεταφυσική της αγοράς.

Δεξιά κι αριστερά τρέχουν να δώσουν απαντήσεις, αντί... τις ήδη γνωστές. Το ζήτημα όμως, είναι να βρούμε να θέσουμε σωστά τα ερωτήματα.

Το πρώτο που έχουμε να μάθουμε από το Λένιν είναι ακριβώς αυτό: την τόλμη, χωρίς παγιδεύσεις σε προηγούμενα παραδείγματα, χωρίς παρεκκλίσεις από το αντικείμενο, να εισέρχεσαι στην διαλεκτική ατραπό της απορίας, να ψάχνεις τα νέα, τα πιο βασανιστικά κι αμείλικτα, τα άγνωστα ερωτήματα, αυτά που αναδύονται σε κάθε δραματική στροφή της Ιστορίας και της γνώσης.

Εδώ, στις καμπές, στα σημεία ρήξης της ιστορικής συνέχειας ακούγεται ο οδυνηρός εσωτερικός διάλογος

" – Πρέπει να συνεχίζεις, δεν μπορώ να συνεχίσω, θα συνεχίσω "

2. Ποτέ δεν ήταν πιο συγκλονιστικός αυτός ο διάλογος για το Λένιν όσο τις μοιραίες εκείνες μέρες του 1914, που τόσο μοιάζουν με τις τωρινές: όταν σπαρασσόταν το σώμα της Ευρώπης από τους ανταγωνισμούς και τους εθνικιστικούς πυρετούς, όταν ξεσπούσε ο Μεγάλος Πόλεμος και κατέρρεε μέσα στην καταισχύνη το αντίπαλον δέος, το τότε επίσημο σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

Το σοκ ήταν τρομερό για το Λένιν. Είναι πασίγνωστη η άρνησή του να δεχτεί σαν αληθινές τις ειδήσεις για την ψήφιση των πολεμικών κονδυλίων του Κάιζερ από το SPD και για την υποστήριξη του ρωσικού σοβινισμού και της τσαρικής κυβέρνησης από τον Πλεχάνοφ.

Ο Λένιν δεν ήταν το άσαρκο, άψυχο, ακίνδυνο εικόνισμα, όπως τον κατάντησαν οι σταλινικοί. Ίσα ίσα, μέσα στο σοκ οι ανθρώπινες διαστάσεις του μεγαλώνουν, δε μειώνονται. Κι ακόμα: χωρίς αυτή την αρχική, απεγνωσμένη άρνηση του Πραγματικού, χωρίς τη στιγμή της προσωρινής ανημπόριας, χωρίς τη φοβερή στιγμή που βλέπεις ότι δεν μπορείς να συνεχίσεις, ενώ πρέπει να συνεχίσεις, δεν μπορεί να υπάρξει η ένταση και η ώθηση προς το άλμα, που συνεπάγεται τη συνέχεια.

Ο Μπέκετ, με τον τρόπο του, είπε την αλήθεια. Μέσα από τη δικιά του ατραπό, την συνάντησε κι ο Λένιν³. Η συνέχεια δεν είναι αύξηση, προέκταση, επανάληψη του ίδιου. Είναι αντίφαση, που μέσα από την κορύφωσή της βρίσκει την οδό της υπέρβασής της σε μια νέα αντίφαση.

Η συνέχεια είναι ο καρπός της ανάγκης της και της αδυναμίας της να υπάρξει.

3. Η αντίφαση δε λύνεται ομαλά, αυτόματα. Δε θα ήταν αντικειμενική αν δεν

3. Βλ. π.χ. Λένιν, Φιλοσοφικά Τετράδια, Collected Works, vol. 38, 4η έκδοση 1972, Progress, σελ. 255 και σελ. 360).

επέφερε και την υπαρκτή απειλή του αφανισμού.

Απαιτεί τη διερεύνησή της, τη γνώση της λογικής της αντίφασης, τη γνώση της επεξεργασίας *στρατηγικής για την υπέρβασή της στην πράξη*. Εδώ είναι ο Λένιν απαράμυλλα επίκαιρος.

Δεν έμεινε, φυσικά, στο πρώτο σοκ. Ούτε έσπευσε όμως, και σε άμεσες πολιτικοργανωτικές απαντήσεις. Στράφηκε στα μεγάλα, τα θεμελιώδη ερωτήματα. Είναι γνωστή η φαινομενικά παράδοξη συμπεριφορά του μεγάλου επαναστάτη, που μερικοί επιμένουν να υποβιβάζουν σε πρακτικιστή ή και πραγματιστή: αμέσως μετά την έκρηξη του πολέμου και την κατάρρευση της Δεύτερης Διεθνούς, κι ενώ μαίνονται οι μάχες, κλείστηκε στη Βιβλιοθήκη της Βέρνης, αφιερώνοντας το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από τον Σεπτέμβριο 1914 μέχρι το Μάιο 1915 στη συστηματική μελέτη της φιλοσοφίας και πρώτα-πρώτα της μεγάλης Λογικής του Χέγκελ.

Μόνον όταν συμπληρώθηκε αυτός ο κύκλος τής σε βάθος φιλοσοφικής εργασίας, γράφει, το δεύτερο μισό του Μαΐου έως το πρώτο μισό του Ιουνίου 1915, την προσούρα του για την "Κατάρρευση της Δεύτερης Διεθνούς" κι αρχίζει την επεξεργασία της ανάλυσης για τον ιμπεριαλισμό, για ν' ακολουθήσουν τ' άλλα μεγάλα θεωρητικά και πρακτικά έργα, που οδηγούν στην αλλαγή στρατηγικής στις θέσεις του Απριλίου 1917, στο ελευθεριακό "Κράτος και Επανάσταση" και στην τελική επίθεση στα Χειμερινά Ανάκτορα. Δεν πρέπει να ξεχνιέται όμως η αφετηρία. Η ετοιμασία της εφόδου προς τον ουρανό, άρχισε στο σιωπηρό σπουδαστήριο της Βέρνης, πάνω από τ' ανοιχτά βιβλία του Χέγκελ.

Η νέα εποχή κρίσης, στην οποία μπήκε η ανθρωπότητα στο διεθνές εργατικό κίνημα και που πρώτος βίαιος σπασμός ήταν ο Μεγάλος Πόλεμος του 1914, αποσυνθέτει κι ανασυνθέτει όλες τις κοινωνικές σχέσεις και λειτουργίες, υλικές και πνευματικές. Η κρίση δεν περιορίζεται στην παραγωγική - οικονομική διάρθρωση της κοινωνίας, αφορά όλα τα επίπεδα. Γίνεται *κρίση πολιτισμού*. Κρίση όλων των αντικειμενικών, ιστορικά διαμορφωμένων μορφών κοινωνικής συνείδησης, όλων των παραδεδομένων αντιλήψεων για τον κόσμο και τον άνθρωπο, όλων των μορφών και τρόπων αναπαράστασης. *Κρίση γνωσιολογική*, που δεν αφορά μόνον τις προνομιούχες τάξεις και τους διανοούμενους τους, αλλά και τις λαϊκές τάξεις, πρώτα-πρώτα την *εργατική τάξη*, τις πολιτικές της ηγεσίες, τους οργανικούς διανοούμενούς της.

Η ανοιχτή συνθηκολόγηση της σοσιαλδημοκρατίας με την καπιταλιστική κοινωνία, το ιμπεριαλιστικό κράτος και τους πολεμικούς του σκοπούς, είχε προετοιμαστεί από την αποδοχή ενός θεωρητικού ορίζοντα *προσαρμοσμένου στα όρια του καπιταλιστικού κόσμου και των φετιχιστικών του ψευδαισθήσεων*.

Μονάχα μια θεωρητική προσέγγιση που θ' αμφιοβητούσε τα όρια του αστικού κόσμου, την κοσμοαντίληψή του ή ακριβέστερα, τα θραύσματά της, θα ήταν σε θέση να υπερβεί τη συνολική γνωσιολογική κρίση, να πάει πέρα από την επικρατούσα θο-

λή "συνειδηση κρίσης" (με την έννοια που περιγράφει ο Andras Gedo⁴) και να δώσει συνειδητή έκφραση στα συμφέροντα της εργατικής τάξης και κατεύθυνση στην ανατρέπουσα πράξη. Από αυτή τη σκοπιά ιδωμένη, η στροφή του Λένιν στα ζητήματα διαλεκτικής μεθόδου και θεωρίας της γνώσης, που καταγράφεται στα Φιλοσοφικά Τετράδια του 1914-15, αποτελεί το πρώτο αποφασιστικό βήμα μιας συνολικής στρατηγικής για την υπέρβαση της κρίσης ηγεσίας της εργατικής τάξης που ξέσπασε ανοιχτά με τον πόλεμο.

4. Η εκ θεμελίων κατάρρευση της σοσιαλδημοκρατικής Διεθνούς την κρίσιμη ιστορική στιγμή αποκάλυψε ότι κάτι ολέθριο συνέβαινε στα ίδια τα θεωρητικά - μεθοδολογικά της θεμέλια κι όχι μόνο στην τρέχουσα πολιτική της. Απαιτούσε μια εκ θεμελίων επανεξέταση του ίδιου του μαρξισμού, σ' αντιδιαστολή με την κυρίαρχη περί μαρξισμού αντίληψη, όπως αυτή είχε θεσπιστεί από τους αναμφισβήτητους, μέχρι τότε, θεωρητικούς πάπες και καρδινάλιους της "μαρξιστικής ορθοδοξίας", σαν τον Κάουτσκι και τον Πλεχάνοφ.

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο η ρήξη ήταν ριζική όχι μόνο για το ποια είναι τα θεμέλια του μαρξισμού, αλλά προπαντός, για το τι είναι θεμέλιο κατ' αρχήν, ένα κατεξοχήν φιλοσοφικό ερώτημα.

Ο "μαρξισμός", όμως, της 2ης Διεθνούς χαρακτηριζόταν πρώτα πρώτα από την αδιαφορία ως τη ρητή απόρριψη μιας φιλοσοφικής θεμελίωσης του μαρξισμού. Ιδιαίτερα, οι καταβολές της μαρξιστικής διαλεκτικής στην διαλεκτική του Χέγκελ, καθώς και η ίδια η διαλεκτική, θεωρούνταν απλώς χεγκελιανές επιβιώσεις, άχρηστες, βλαβερές, απορριπτέες. Αυτή η στάση δεν αφορούσε μόνο το ρεβιζιονιστή Μπερνστάιν ή όσους ανοιχτά προχωρούσαν στο νεοκαντιανισμό και το θετικισμό. Αφορούσε τον ίδιο τον "πάπα της θεωρητικής ορθοδοξίας", τον Κάουτσκι, που ρητά δήλωνε: "βλέπω το μαρξισμό όχι σαν φιλοσοφική διδασκαλία, αλλά σαν εμπειρική επιστήμη, σαν ειδική κατανόηση της κοινωνίας⁵. Ακόμα κι ο Πλεχάνοφ που διαφοροποιείται σ' αυτό το σημείο από τους άλλους θεωρητικούς της 2ης Διεθνούς με την προσοχή του στα ζητήματα φιλοσοφίας, "έγραψε" όπως παρατηρούσε ο Λένιν, "γύρω στις 1000 σελίδες πάνω στη φιλοσοφία" αλλά για τη μεγάλη Λογική [του Χέγκελ], σε σύνδεση μαζί της, με τις σκέψεις της, (δηλ. με την ίδια τη διαλεκτική, ως φιλοσοφική επιστήμη)⁶ nil!! [τίποτα].

Στο θεωρητικό αυτό έδαφος απλώθηκε η δογματική αποστέωση, η ιδεολογική δικαίωσή της τρέχουσας πολιτικής πρακτικής, ο οπορτουνισμός της γραφειοκρατίας, η λατρεία του τετελεσμένου γεγονότος με τη μορφή του μηχανιστικού ντετερ-

4. Βλ. A. Gedo, *Crisis Consciousness in Contemporary Philosophy*, Marxist Educational Press, Minneapolis 1982.

5. Βλ. *Der Kampf* No 10, 1909, σελ. 452.

6. Λένιν, *Φιλοσοφικά Τετράδια*, vol. 38, *Collected Works*, 4η έκδοση, Progress 1979, σελ. 277.

μινισμού - αντικειμενισμού, του οικονομισμού, του βαθμιαίου εξευτελισμού.

Ο Αυστρο-μαρξισμός, ιδιαίτερα ο *Max Alder* διείδε τη σχέση ανάμεσα στον ανερχόμενο ρεφορμισμό και την αντιφιλοσοφική κι αντιδιαλεκτική στάση. Επιχείρησε να τον αντιμετωπίσει κριτικά, στρεφόμενος φιλοσοφικά πίσω στην κριτική φιλοσοφία του *Καντ*, υπερπηδώντας τη ζωτικής σημασίας μετάβαση που από το *Χέγκελ* οδηγεί στο *Μαρξ*.

Μ' αυτόν τον τρόπο, στο μηχανιστικό αντικειμενισμό του *Μπερνστάιν* και του *Κάουτσκι* αντιπαράταχτηκε η μετατροπή της κοινωνικής αντικειμενικότητας σε τυπική, προ-εμπειρική συνθήκη της πολιτικής. Συνοχτίστηκε ξανά έτσι η όλη σχέση αντικείμενου - υποκείμενου, θεωρίας - πράξης, οδηγώντας πολιτικά στον κεντρισμό, την παράλυση και τελικά τη συνθηκολόγηση απέναντι στο ρεφορμισμό.

Τελείως διαφορετική ήταν η οδός, ή μάλλον η ατραπός που χάραξε κι ακολούθησε ο *Λένιν*. Δεν περιορίστηκε, σαν τον *Πλεχάνοφ*, στο να εντοπίζει ότι υπάρχουν φιλοσοφικά θεμέλια του μαρξισμού και ποια είναι. Διερωτήθηκε για το τι είναι θεμέλιο και θεμελίωση.

Είναι το θεμέλιο μια δεδομένη και πάγια αξιωματική αρχή, όπως για τους θεωρητικούς της 2ης Διεθνούς; Ή είναι το εξαγόμενο μιας αυτουπέρβασης (*Aufhebung*); Είναι το στατικά μόνιμο ή το δυναμικά ανανεούμενο; Είναι εργαλείο που παρεμβάλλεται ανάμεσα στη Νόηση, ποιο είναι; Ή είναι αντανάκλαση, καταβύθιση του ίδιου τού είναι μέσα στον εαυτό του, στο βαθύτερο σημείο, που φτάνει σε κάθε ιστορική στιγμή, (περνώντας μέσα από και ξεπερνώντας τα μέχρι τούδε όρια; Είναι η αναγωγή σε μια έσχατη Αφηρημένη Ταυτότητα ή είναι "η ενότητα της ταυτότητας και της διαφοράς, η αλήθεια όσων προέκυψαν ως διαφορά και ταυτότητα... η ουσία τεθειμένη ως ολότητα";

Αλλά ήδη μιλάμε σαν το *Χέγκελ*, την πέτρα του σκανδάλου!

Ο *Λένιν* ξαναγύρισε στο *Χέγκελ* το 1914. Όχι για να εγκλωβιστεί στο Σύστημα αλλά για να το υπερβεί. Για ν' ανατρέψει υλιστικά το *Χέγκελ*, σύμφωνα με την κλασική έκφραση. Η υλιστική ανατροπή του *Χέγκελ*, η διάσωση - υπέρβαση της διαλεκτικής του σε υλιστικές βάσεις, είναι η γενεσιουργός πράξη αυτο-θεμελίωσης του μαρξισμού.

Δεν είναι μια πράξη που συντελέστηκε μια για πάντα από το *Μαρξ* πριν ενάμισι αιώνα ή από το *Λένιν* το 1914. Είναι μια ανοικτή ενεργητική, διαρκής διαδικασία μέχρι την πλήρη πραγμάτωση της φιλοσοφίας σ' έναν αλλαγμένο κόσμο. Το θεμέλιο βρίσκεται κάθε φορά στο βυθό του Παρόντος.

5. Επιστροφή στο *Χέγκελ*, λοιπόν, για την υλιστική ανατροπή του. Όμως, προσοχή! Δεν πρόκειται για την κατά καιρούς αναγγελλόμενη "επιστροφή στις ρί-

7. Παρ. 121 της Εγκυκλοπαίδειας του *Χέγκελ*. Βλ. ελληνική μετάφραση του Γ. Τζαβάρα "Η επιστήμη της Λογικής", Δωδώνη 1991, σελ. 270.

ζες", την "επιστροφή στο Μαρξ" π.χ. (ή και την "επιστροφή στο Λένιν"), σαν να ήταν κάποια τελετουργία αναβάπτισης στις ανόθευτες πηγές, μια ευθυγράμμιση με ό,τι υπήρχε πριν όλα στραβώσουν.

Ο Λένιν, στα Φιλοσοφικά Τετράδια, συγκεκριμένα διαβάζοντας Ηράκλειτο μέσω Λασάλ, κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε κίνηση χωρίς επανάληψη, χωρίς επιστροφή στην αφετηρία και τη *διαλεκτική* κίνηση, μ' επιστροφή στην αφετηρία. Η δεύτερη, αντίθετα με την πρώτη είναι "ενότητα *αντιθέτων*"⁸ κι όχι απλώς ευθυγράμμιση με την αρχική κατάσταση, αφηρημένη ενότητα μαζί της χωρίς αντίθεση, αποκατάσταση του *status quo ante*.

Η επιστροφή ως ενότητα *αντιθέτων* είναι μια διαδικασία όπου, κάτω από ορισμένους όρους, τα αντίθετα γίνονται ταυτόσημα, αλληλομεταμορφώνονται⁹. "Η κίνηση της γνώσης προς το αντικείμενο" σημειώνει αλλού ο Λένιν¹⁰, μπορεί πάντα να προχωρά μόνο διαλεκτικά: να οπισθοχωρεί για να χτυπήσει πιο σίγουρα – *reculer pour mieux sauter* (*savoir?*). Συγκλίνουσες και αποκλίνουσες γραμμές: κύκλοι που αγγίζουν ο ένας τον άλλο. *Knotenpunkt* = η πράξη της ανθρωπότητας και της ανθρώπινης ιστορίας".

Η πράξη, ως "κριτήριο της σύμπτωσης με μια από τις άπειρες πλευρές του πραγματικού", είναι κριτήριο της επιστροφής στην αφετηρία της γνώσης, σ' ένα ψηλότερο σημείο της σπειροειδούς ανέλιξης. Οι παρόμοιες επιστροφές είναι *Knotenpunkte*, κομβικά σημεία, καμπές της σπείρας κι "αντιπροσωπεύουν μια ενότητα αντιφάσεων, όπου το Είναι και το Μη Είναι, ως εξαφανιζόμενες στιγμές, συμπίπτουν για μια στιγμή, στις δεδομένες στιγμές της κίνησης (= της τεχνικής της ιστορίας κ.λπ.)"¹¹.

Η επιστροφή του Λένιν στην αφετηρία του μαρξισμού – την υλιστική ανατροπή του Χέγκελ – σ' ένα νέο επίπεδο, ανά *κομβικό* σημείο του 1914 συνιστά ενότητα αντιφάσεων, που συμπεριλαμβάνει και ξεπερνά ό,τι μεσολαβεί στην πορεία της κοινωνικής εξέλιξης, της ταξικής πάλης του προλεταριάτου, της γνώσης από την αφετηρία της σπείρας μέχρι τη νέα στροφή της.

Η επιστροφή, έτσι, αποκτά το χαρακτήρα που έδινε ο νεανικός σύντροφος του Χέγκελ, ο μέγας Γερμανός ποιητής και διαλεκτικός στοχαστής Χέλντερλιν στην "αναστροφή προς τη γενέθλια γη", την *vaterländische Umkehr*, στις Παρατηρήσεις τους στον Οιδίποδα και την Αντιγόνη του Σοφοκλή.

Είναι μια αναστροφή, που συνακολουθεί κάθε ριζική στροφή του ιστορικού χρόνου, και που δεν μπορεί πια σε τίποτα να εξισώνεται με την αρχική κατάσταση¹², "γιατί η αναστροφή στη γενέθλια γη είναι η αναστροφή όλων των τρόπων

8. Λένιν, Φιλοσοφικά Τετράδια, όπ.π. σελ. 345.

9. Βλ. Λένιν ό.π.π. σελ. 109.

10. ό.π., σελ. 279 - 280.

11. ό.π.

12. Hölderlin, *Remarques sur Oedipe - Remarques sur Antigone*, Bibliothèque 10/18, 1965, σελ. 65.

αναπαράστασης και όλων των μορφών"¹³. Η επιστροφή στην αφετηρία του μαρξισμού απαιτεί την επαναστατικοποίηση όλων των ιστορικά παραδεδομένων μορφών του, χωρίς να χάνεται το περιεχόμενό του. Είναι ανανεωμένη πράξη αυτο-θεμελίωσης.

6. Αναγέννηση δε σημαίνει παλινδρόμηση, και μάλιστα παλινδρόμηση στη μήτρα – τον απόλυτο ιδεαλισμό του Χέγκελ, στην περίπτωση μας.

Το χεγκελιανό Σύστημα αποτελεί ένα Όριο. Οι πιο διαφορετικά ή και διαμετρικά αντίθετοι διανοητές, από το Μάρξ και τον Kierkegaard ως τον Heidegger, δέχονται, σύμφωνα με τα λόγια του Gadamer ότι "η δισχιστική παράδοση που διαμόρφωσε τη δυτική φιλοσοφία ήρθε σ' ένα τέλος με το σύστημα του Χέγκελ και την απότομη κατάρρευσή του στα μέσα του 19ου αιώνα"¹⁴. Το ζήτημα δεν είναι η αναστύλωση του γκρεμισμένου οικοδομήματος. Για το Μάρξ και για το Λένιν το ζητούμενο βρίσκεται πέραν του Ορίου. Είναι η υπέρβαση του Χέγκελ σε μια ριζικά νέα σχέση της Φιλοσοφίας με τον Κόσμο, της θεωρίας με την πράξη, στα πλαίσια μιας επαναστατικής διαδικασίας όπου η φιλοσοφία γίνεται κόσμος κι ο κόσμος φιλοσοφία, (κατά την έκφραση της διδακτορικής διατριβής του Μάρξ).

Ο Χέγκελ είναι για το μαρξισμό ό,τι η Ερυθρά Θάλασσα για την Έξοδο από τη Γη της δουλείας. Πρέπει να διαβείς μέσα απ' αυτήν, μέσα από το άνοιγμα / υλιστικό αναποδογύρισμά της, βαδίζοντας πάνω στον απογυμνωμένο υλικό βυθό της, μαζί μ' όλους τους καταδιωγμένους στην πορεία της Απελευθέρωσής τους. Ο κίνδυνος παραμένει να πνιγείς μέσα σ' αυτήν, μαζί με τους Διώκτες, όταν το Άνοιγμα κλείσει.

Ο απόλυτος Ιδεαλισμός πρέπει να ανατιναχτεί *εκ των έndon*, με τα μέσα που προσφέρει η ίδια η διαλεκτική Λογική του Χέγκελ, καθαρμένα από το μυστικισμό, αναπλασμένα σε υλιστική βάση. Έργο τεράστιο κι ανολοκλήρωτο. Το αναγνωρίζει κι ο Λένιν.

"Η λογική του Χέγκελ δεν μπορεί να εφαρμοστεί στη δεδομένη της μορφή, δεν μπορεί να παίρνεται σαν δεδομένη. Πρέπει κανείς να διαχωρίσει απ' αυτήν τις λογικές (γνωσιολογικές) αποχρώσεις, αφού τις καθαρίσει από την *Ideenmystik*. Είναι μεγάλη δουλειά ακόμη"¹⁵.

7. Ο Λένιν ανέλαβε αυτή τη "μεγάλη δουλειά". Ουσιαστικά δεν την σταμάτησε ποτέ, μέχρι το θάνατό του.

Μια "υλιστική ανάγνωση του Χέγκελ"¹⁶, όπως αυτή που επιχειρεί ο Λένιν, δεν αρκείται σε μια απλή αντιμετάθεση των όρων, στην αποκατάσταση της κινούμενης

13. ό.π., σελ. 83.

14. H. G. Gadamer, *Hegel's Dialectic*, Yale University Press, 1976 σελ. 100.

15. Λένιν, *Φιλοσοφικά Τετράδια*, ό.π., σελ. 266.

16. ό.π., σελ. 104.

ύλης στη θέση πρωταρχικότητας σε σχέση με τη συνείδηση, στην τοποθέτηση της φύσης στην ηγεμονική θέση της Ιδέας.

Η αναστροφή / επιστροφή της χεγκελιανής διαλεκτικής στην υλική της αφετηρία, στη γενέθλια γη, για να υπάρξει πρέπει να είναι *διαλεκτική*. Μέσω της ανάδυσης αντιφάσεων και της υπέρβασής τους σε νέες ενότητες αντιφάσεων.

Η διαλεκτική επιστροφή είναι πάντα μια Οδύσσεια. Αυτό φαίνεται ανάγλυφα στα λενινιστικά Φιλοσοφικά Τετράδια του 1914 - 15.

Τα Τετράδια, όταν δεν αγνοούνται, όταν δεν παραμερίζονται σαν τυχαίες τάχα σημειώσεις "που δεν προορίζονταν για δημοσίευση", αντιμετωπίζονται συνήθως σαν ανθολόγιο διάσπαρτων τσιτάτων περί διαλεκτικής, απ' το οποίο ο κάθε εκλεκτικιστής μπορεί να τσιμπολογήσει για να διανθίσει το λόγο του.

Τα Φιλοσοφικά Τετράδια του 1914 - 15 πρέπει να μελετηθούν ως μια *ενιαία, οργανική, αναπτυσσόμενη Ολότητα*, που περνάει μέσα από διαφορετικές στιγμές και διαρκείς μεταβάσεις.

Μονάχα έτσι γίνεται ορατή η λογική της έρευνας του Λένιν, η λογική αλληλουχία των αναγνώσμάτων, η σύνδεση των μεταβάσεων του στοχασμού.

Η υλιστική προσέλαση κι εξερεύνηση της χαμένης χεγκελιανής ητρείρου υποχρέωσαν το Λένιν να διαγράψει διάφορους συγκλίνοντες κι αποκλίνοντες κύκλους, σ' όλο το εύρος της ιστορίας της φιλοσοφίας, με βασικά κομβικά σημεία, knotenpunkte, όχι μόνον τα έργα του Χέγκελ, αλλά και τη συνεισφορά του Λάιμπνιτς, των Αρχαίων, ειδικότερα του *Ηρακλείτου* και του *Αριστοτέλη*. Χωρίς αυτούς τους κύκλους και τα κομβικά σημεία συνωστίζεται το όλο εγχείρημα της υλιστικής αναστροφής του Χέγκελ.

Μας χρειάζεται απαραίτητως, έστω και σε γενικές γραμμές, η χαρτογράφηση του συνολικού φιλοσοφικού περίπλου των λενινιστικών τετραδίων.

8. Το *Σεπτέμβριο του 1914*, ο Λένιν αρχίζει τη μελέτη της μεγάλης "Επιστήμης της Λογικής" του Χέγκελ.

Ο Χέγκελ δεν του είναι άγνωστος τότε (όπως ισχυρίζεται ο γνωστός μύθος). Τον συνόδευε από τα πρώτα βήματά του ως μαρξιστή επαναστάτη. Η Ν. Κ. Κρούτσκαγια αναφέρει στ' απομνημονεύματά της ότι ο νεαρός Λένιν, εξόριστος στο Σουσένσκαγιε, μελετούσε Χέγκελ και ιδιαίτερα τη "Φαινομενολογία του Πνεύματος".

Το 1914, η προσοχή του επικεντρώνεται στη μεγάλη Λογική. Καθόλου τυχαία. Ο ίδιος σημειώνει, στα Φιλοσοφικά Τετράδια, ως παρατήρηση του Χέγκελ, ότι δεν αρκεί μια "*φυσικο-ιστορική περιγραφή των φαινομένων* της σκέψης ... αλλά η *αντιστοιχία με την αλήθεια*" και συμπληρώνει: "*Όχι ψυχολογία, όχι φαινομενολογία του πνεύματος αλλά λογική = το ζήτημα της αλήθειας*"¹⁷. Παραπλεύρως εντός

17. Λένιν Φιλοσοφικά Τετράδια ό.π., σελ. 175.

πλαίσιου γράφει: "Σ' αυτή την αντίληψη η λογική συμπίπτει με τη θεωρία της γνώσης. Αυτό γενικά είναι ένα πολύ σημαντικό ζήτημα" και παρακάτω, πάλι εντός πλαισίου "Οι γενικοί νόμοι της κίνησης του κόσμου και της σκέψης". Αυτή την υπέρβαση των μεταφυσικών στεγανών ανάμεσα σε Οντολογία, Λογική και Θεωρία της Γνώσης, που ο Χέγκελ διερευνά πρώτος, αλλά σε ιδεαλιστική βάση, επιχειρεί ο Λένιν να την στήσει σε υλιστική βάση. Η Διαλεκτική ως λογική και θεωρία της γνώσης του μαρξισμού γίνεται ο νέος θεωρητικός ορίζοντας, μετά το τέλος της Μεταφυσικής. Η Λογική παύει να είναι ένα σύστημα τυπικών κανόνων και μορφών σκέψης. Για το Χέγκελ και το Λένιν "Λογική είναι η επιστήμη όχι των εξωτερικών μορφών σκέψης αλλά των νόμων ανάπτυξης "όλων των υλικών, φυσικών και πνευματικών πραγμάτων" δηλ. της ανάπτυξης ολόκληρου του συγκεκριμένου περιεχομένου του κόσμου και της γνώσης του, δηλ. το αποτέλεσμα, το συμπέρασμα της Ιστορίας της γνώσης του κόσμου"¹⁸.

Στη Λογική του ο ίδιος ο Χέγκελ ανοίγει, χωρίς να τις ακολουθεί, τις υπόγειες διόδους, για την έξοδο από την ιδεαλιστική φυλακή. Φτάνει χωρίς να ξεπερνά, το ακραίο όριο, πέρα από το οποίο ο απόλυτος ιδεαλισμός αυτο-αναιρεείται, και μεταμορφώνεται στο αντίθετό του, την υλιστική διαλεκτική.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της Επιστήμης της Λογικής (και στις τελικές παραγράφους της Εγκυκλοπαίδειας, παρ. 575-577), η ίδια η Λογική εξαφανίζεται σ' ό,τι θεμελιώνει: στο Λογικό (das Logische) ως την καθολική αλληλοσύνδεση της Φύσης και του Πνεύματος.

Ο Λένιν βρίσκει ότι η τελευταία σελίδα της μεγάλης Λογικής φτάνει σε απόσταση αναπνοής από το (διαλεκτικό) υλισμό. Και συμπεραίνει: "Το αποτέλεσμα, η τελευταία λέξη ή η ουσία της λογικής του Χέγκελ είναι η *διαλεκτική μέθοδος* - αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό. Και κάτι ακόμα: σ' αυτό το πιο ιδεαλιστικό από τα έργα του Χέγκελ υπάρχει ο λιγότερος ιδεαλισμός κι ο περισσότερος υλισμός. "Αντιφατικό", αλλά γεγονός!"¹⁹.

Αυτό το θεμελιώδες έργο έμεινε εφτασφράγιστο βιβλίο για τους μετά το Μαρξ "μαρξιστές". Είναι διάσημος ο αφορισμός του Λένιν στα Φιλοσοφικά Τετράδια ότι "είναι αδύνατο να καταλάβει κανείς πλήρως το Κεφάλαιο του Μαρξ, και ιδιαίτερα το πρώτο του κεφάλαιο, χωρίς να έχει διεξοδικά μελετήσει και κατανοήσει το σύνολο της Λογικής του Χέγκελ". Για να προσθέσει με πικρό σαρκασμό ότι "συνεπώς μισό αιώνα αργότερα [από την πρώτη έκδοση του Κεφαλαίου] κανείς από τους μαρξιστές δεν κατάλαβε το Μαρξ"²⁰. Μήπως το ίδιο δε συμβαίνει - με κάποιες εξαιρέσεις και πολλές πειριπέτειες - 135 χρόνια μετά; Για ποιο μαρξισμό, λοιπόν, μιλάνε και για ποιο "τέλος" του;

18. ό.π. σελ. 92-93.

19. Λένιν, Φιλοσοφικά Τετράδια, ό.π., σελ. 234.

20. ό.π., σελ. 180.

9. Η συστηματική κριτική ανάγνωση της μεγάλης Λογικής (και συμπληρωματικά των σχετικών τμημάτων της Εγκυκλοπαίδειας) ολοκληρώνεται σε τρεις μήνες, το Δεκέμβριο του 1914. Αξίζει, όμως, να προσεχτεί ότι μεταξύ Σεπτεμβρίου και Νοεμβρίου 1914, όταν ο Λένιν βρίσκεται πιθανότατα στο μέσον της μελέτης του κρίσιμου 2ου βιβλίου, τη "Διδασκαλία της Ουσίας", παρεμβάλλονται η ανάγνωση κι οι σημειώσεις πάνω στο βιβλίο του Φόιερμπαχ για το Λάμπνιτς. Αυτή η ιδιαίτερη, επιμέρους στροφή στο Λάμπνιτς δεν έχει προσεχτεί όσο αξίζει²¹. Από ένα σημείο της περιφέρειας του μεγάλου κύκλου μελέτης του Χέγκελ, ο Λένιν διαγράφει ένα δεύτερο, μικρότερο, που αποκλίνει στην αντίθετη κατεύθυνση, προς την προχέγκελιανή διαλεκτική, για να συγκλίνει στη συνέχεια και να συναντήσει το μεγάλο κύκλο. Το γεγονός ότι δεν πρόκειται για τυχαίες παρεμβάσεις ή για άσχετα αναγνώσματα, φαίνεται απ' το ότι τα σημεία μεγίστου ενδιαφέροντος, που συναποκομίζει ο Λένιν από τη μελέτη του Λάμπνιτς, συμβάλλουν σημαντικά στην όλη επεξεργασία μιας διαλεκτικής αντίληψης της ιστορικής ανάπτυξης της Φύσης και της κοινωνίας, σε ασυμφιλίωτη ρήξη με την τρέχουσα μηχανιστική - υλιστική αντίληψη της 2ης Διεθνούς.

Κάνοντας μνεία και της μεγάλης εκτίμησης του Μαρξ για το Λάμπνιτς, ο Λένιν επισημαίνει ότι με το στοχαστή της Μοναδιολογίας ξεπερνιέται η καρτεσιανή αντίληψη, που βλέπει την ύλη σαν μια νεκρή μάζα, η οποία τίθεται σε κίνηση από μια εξωτερική αιτία. Θεωρείται ως υπόσταση που εμπεριέχει μια ενεργητική δύναμη, μιαν ασίγαστη εσωτερική αρχή αυτο-δραστηριότητας, αυτοενέργειας²². "Ergo" σημειώνει ο Λένιν" ο Λάμπνιτς μέσω της θεολογίας έφθασε στην αρχή της αδιαχώριστης (και καθολικής, απόλυτης) σύνδεσης της ύλης και της κίνησης"²³.

Χωρίς να χαρίζεται στον ιδεαλισμό, τον κληρικαλισμό, τα "λασαλικά γνικίσματα" μιας υποταγής του Λάμπνιτς στην κρατική εξουσία, ο Λένιν διαβλέπει τη δυνατότητα μιας βαθύτερης, δυναμικής ποιοτικής αντίληψης της ύλης, αντίθετης προς εκείνην του μηχανικού υλισμού, εγγύτερης στις ανακαλύψεις της σύγχρονης μη νευτώνειας φυσικής²⁴. Τον ποιοτικό δυναμισμό της ύλης και της κίνησής του που ο Μαρξ είχε βρει στον Bacon, και προπαντός στον Jacob *Boehme*²⁵, ο Λένιν τον ανιχνεύει στον Λάμπνιτς.

Έτσι ξανά ο "έξυπνος ιδεαλισμός", κατά την έκφραση του Λένιν, "βρίσκεται πλησιέστερα στον έξυπνο υλισμό από τον ανόητο υλισμό"²⁶, το χυδαίο, μηχανιστικό υλισμό...

21. Ανάμεσα στις λίγες εξαιρέσεις είναι ο Hans Heinz Holz. Βλ. π.χ. *Entretiens avec Georg Lucacs*, ed. Maspéro 1969, σελ. 20-21. Ο ίδιος ο Λούκατς αναγνωρίζει την παραμέληση του Leibnitz από τους μαρξιστές.

22. Βλ. Λένιν ό.π., σελ. 379 - 380.

23. Λένιν ό.π., σελ. 379.

24. ό.π., σελ. 381.

25. K. Marx - F. Engels, *La Sainte Famille*, Ed. Sociales, 1969, σελ. 155.

26. Λένιν ό.π., σελ. 276.

10. Μια άλλη αναγνωστική "παρέκβαση" στις φιλοσοφικές μελέτες του Λένιν αξίζει να προσεχτεί. Την κρίσιμη περίοδο, που ολοκληρώνει την ανάγνωση της μεγάλης Λογικής, στα τέλη του 1914, κι αρχίζει από τις αρχές του 1915 τη μελέτη της "Ιστορίας της φιλοσοφίας" του Χέγκελ, και στη συνέχεια της "Φιλοσοφίας της Ιστορίας", την περίοδο, δηλαδή, που έχει προχωρήσει πολύ και βρίσκεται στο μέσον του χεγκελιανού ωκεανού, ο Λένιν διαβάζει παρεκβατικά και κρατάει σύντομες σημειώσεις για διάφορα βιβλία πάνω σε ζητήματα επιστημονικά και φιλοσοφικά που είχαν προκύψει από την επανάσταση στο χώρο των φυσικών επιστημών και της βιολογίας.

Τα παρεκβατικά αυτά αναγνώσματα, που σχηματικά μπορούμε να τα ονομάσουμε "φυσιογνωμικά"²⁷, εν μέσω της μελέτης των χεγκελιανών έργων (καθώς και της τρέχουσας περί Χέγκελ βιβλιογραφίας), αποδεικνύουν ότι ο Λένιν ποτέ δεν εγκατέλειψε την προβληματική που ανέπτυξε το 1908, στο "Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός" για την επανάσταση στις Φυσικές Επιστήμες, την κατάρρευση του κλασικού κοσμοειδώλου και τις φιλοσοφικές της συνέπειες στη διαμάχη υλισμού - ιδεαλισμού.

Τα Φιλοσοφικά Τετράδια του 1914-15 αντιπροσωπεύουν σίγουρα ένα ποιοτικό άλμα στη φιλοσοφική σκέψη του Λένιν. Αλλά μέσα στην ασυνέχεια υπάρχει η συνέχεια των προγενέστερων φιλοσοφικών μαχών, προπαντός εκείνης κατά του Μαχισμού το 1908. Αποτελεί λάθος η συχνά συναντώμενη μηχανική αντιπαράθεση του διαλεκτικού Λένιν του 1914 προς το "μηχανικό υλιστή του 1908 (όπως την κάνουν π.χ. η R. Dynayevskaya, η γιουγκοσλάβικη Σχολή της Πράξης ή ο M. Löwy). Ο υποβιβασμός του βιβλίου "Υλισμός και εμπειριοκριτικισμός" σ' εκχυδαϊσμένο φετίχ της σταλινικής *Vulgata* δε δικαιολογεί τον παραμερισμό του. Ο μεγάλος αντισταλινικός Σοβιετικός φιλόσοφος Ε.Β. Γλιένκοφ, με το βιβλίο του "Λενινιστική Διαλεκτική και η Μεταφυσική του Θετικισμού", έχει αντιπροτείνει μια ρηξικέλευθη, αντικομοφορμιστική ανάγνωση που αποκαθιστά την αντικειμενική αξία του έργου.

11. Από τη μεγάλη Λογική ο Λένιν θα στραφεί όλο το πρώτο εξάμηνο του 1915 σε μιαν άλλη κατεύθυνση, φαινομενικά πιο μακριά, ουσιαστικά πιο βαθιά, στη χεγκελιανή Λογική: προς τους αρχαίους διαλεκτικούς. Η υλιστική αναστροφή της θεωρησιακής (spekulative) διαλεκτικής, η επιστροφή της διαλεκτικής στην υλική της αφετηρία συνεπάγεται την επιστροφή στη γενέθλια γη της, την αρχαία ελληνική

27. Βλ. Λένιν ό.π., Σημειώσεις για τα βιβλία: J. Perrin, Πραγματεία Φυσικοχημείας σελ. 327, P. Genon Θεωρία της Γνώσης του Φόρεμπαχ και Μεταφυσική σελ. 328, P. Volkmanm Θεωρητικό - επιστημολογικά θεμέλια των Φυσικών Επιστημών σελ. 330, Max Verworm. Η υπόθεση της Βιογένεσης σελ. 331, Fr. Danneman, Πώς αναπτύχτηκε η κοσμοεικόνα μας σελ. 33 L. Darmstaedter, Εγχειρίδιο ιστορίας των Φυσικών Επιστημών και της Τεχνικής σελ. 33 A. E. Haas, Το πνεύμα του Ελληνισμού στη σύγχρονη Φυσική, Th. Lipps, Φυσική Επιστήμη ως Κοσμοθεωρία.

νική Πόλη.

Ο Λένιν μελετάει, το 1915, πρώτα πρώτα από την ιστορία της Φιλοσοφίας του Χέγκελ *σχεδόν αποκλειστικά* το τμήμα που αφορά την αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Τη χεγκελιανή "Φιλοσοφία της Ιστορίας, την προσπερνάει σχετικά γρήγορα, μια κι εδώ, όπως σημειώνει, ο Μαρξ κι ο Ένγκελς έκαναν το μεγαλύτερο βήμα προς τα εμπρός"²⁸. Στη συνέχεια διαβάζει *Ηράκλειτο* μέσω του βιβλίου του Λασάλ. Τέλος, διακρίνοντας την ένταση ανάμεσα στις ηρακλείτειες ιδέες και το έργο του Αριστοτέλη, βυθίζεται στη μελέτη του magnum opus του Σταγειρίτη, στα "*Μετά τα Φυσικά*". Στα *Μετά τα Φυσικά* κλείνει το μεγάλο τόξο που άνοιξε με την Επιστήμη της Λογικής. Μόνο μετά την ανάγνωσή τους, ο Λένιν θα συγγράψει την κορυφαία έκθεση των αποτελεσμάτων της φιλοσοφικής του περιπλάνησης, το βραχύ αλλά εξαιρετικής πυκνότητας δοκίμιό του "*Πάνω στο ζήτημα της Διαλεκτικής*".

Ο Λένιν ξαναβρίσκει στους αρχαίους τη χαμένη δροσιά της διαλεκτικής, την πρώτη σπαργή των εννοιών της, "την αφέλεια, το βάθος, τις ρευστές μεταβάσεις"²⁹, όπως γράφει ο ίδιος. Δεν ψάχνει σ' αυτούς τις απαντήσεις στα σύγχρονα προβλήματα. Αντίθετα, αυτό που έχουμε να μάθουμε από τους Έλληνες, τονίζει, είναι "ακριβώς οι τρόποι τοποθέτησης των ερωτημάτων, σαν να ήταν δοκιμαστικά συστήματα, η αφελής διαφωνία, που έξοχα αντανακλάται στον Αριστοτέλη"³⁰.

Στους χαλεπούς καιρούς μας, καθώς τα πάντα προκαλούν τεράστια αμηχανία αλλά όχι τη δόνηση της έκπληξης, οι αρχαίοι διαλεκτικοί διδάσκουν την "αφελή" δηλ. ανυπόκριτη διερώτηση για τα πάντα, την έκπληξη μέσα στο φυσικό και ιστορικό σύμπαν.

Ο Λένιν καυτηριάζει το σχολαστικισμό και τον κληρικαλισμό που "πήραν ό,τι ήταν νεκρό στον Αριστοτέλη, αλλά όχι ό,τι ήταν ζωντανό: τη διερώτηση, τις αναζητήσεις, το λαβύρινθο, στον οποίο χάθηκε ο άνθρωπος"³¹.

Η ίδια η λογική του Αριστοτέλη δεν είναι για το Λένιν ένα αποστεωμένο Όργανο αλλά έρευνα, αναζήτηση, προσέγγιση και λογική του Χέγκελ". Η αριστοτελική λογική" θέτει παντού, σε κάθε βήμα το ζήτημα, *ακριβώς, της διαλεκτικής*"³².

Ο Λένιν προχωρά σε μια κριτική αντίστιξη της αρχαίας και της χεγκελιανής διαλεκτικής. Εξάλλου αυτός είναι ο στόχος της στροφής στους αρχαίους: η υλιστική αναστροφή του Χέγκελ ως πράξη αυτο-θεμελίωσης του μαρξισμού.

Χαρακτηριστική είναι, επί τούτου, η λενινιστική ανάγνωση του βιβλίου του Λασάλ για τον *Ηράκλειτο*. Σ' αυτό βρίσκει πολύτιμο, δυσέυρετο τότε υλικό - τα ηρακλείτεια αποσπάσματα - βρίσκει, όμως και το *κατεξοχήν παράδειγμα προς αποφυγήν*: το πώς δεν ανατρέπεται ο Χέγκελ. Το αναμιάσμα του Χέγκελ που αδυ-

28. Λένιν ό.π., σελ. 314.

29. ό.π., σελ. 344.

30. ό.π., σελ. 369.

31. Λένιν ό.π., σελ. 368.

32. ό.π., σελ. 368.

νατεί και δε θέλει να πάει πιο πέρα. Το θάψιμο της αρχαίας διαλεκτικής και του Ηράκλειτου κάτω από ένα σωρό χειγελιανών υποπροϊόντων. Και τελικά, η αναπόφευκτη πολιτική συνέπεια, η *υποταγή στο Κράτος*, ο περιβόητος λασαλικός "κρατικός σοσιαλισμός" ή, σωστότερα αντισοσιαλισμός.

Η αντιπαράθεση της στάσης του Μαρξ κι εκείνης του Λασάλ, απέναντι στη χειγελιανή διαλεκτική και το Κράτος, αποκτά ιδιαίτερη αξία καθώς τη βλέπει ν' αναπαράγεται στη δική του αντιπαράθεση με τον Πλεχάνοφ και τη 2η Διεθνή. Από τη μια η υλιστική υπέρβαση της θεωρησιακής διαλεκτικής κι ο σοσιαλισμός μέχρι την τελική εξαφάνιση του Κράτους. Από την άλλη, η αγνόηση της υλιστικής διαλεκτικής ως Λογικής και Θεωρίας της Γνώσης και η υποταγή στο Κράτος στ' όνομα του σοσιαλισμού.

12. Ο Λένιν ανασκάπτει τις ιδεαλιστικές επιχωματώσεις του Λασάλ κι ανασύρει τις πολύτιμες κρυσταλλώσεις του ηρακλείτειου λόγου. Έτσι, προτείνει σαν "μια πολύ καλή έκθεση των αρχών του διαλεκτικού υλισμού"³³ το περίφημο απόσπασμα 30 του Ηρακλείτου.

Κόσμον τόνδε, τον αυτόν απάντων, ούτε τις θεών ούτε ανθρώπων εποίησεν, αλλ' ην αεί και έστιν και έσται πυρ αείζωνον, απτόμενον μέτρα και αποσβεννύμενον μέτρα.

Ο ενθουσιασμός του Λένιν για το απόσπασμα 30 (το παραθέτει δύο φορές³⁴) είναι ιδιαίτερα κατανοητός όταν δούμε ότι σ' αυτό εκφράζεται κι αποκτά νέες διαστάσεις, μια βασική ιδέα που πρωτύτερα έχει διατυπώσει (διαβάζοντας την "Ιστορία της Φιλοσοφίας" του Χέγκελ³⁵): την ανάγκη να συνδυαστεί η "καθολική αρχή της ενότητας του κόσμου, της φύσης, της κίνησης της ύλης" με την "καθολική αρχή της ανάπτυξης". Όχι την "αρχή της ανάπτυξης" για την οποία υπήρξε γενική παραδοχή, "επιπόλαιη, αστόχαστη, τυχαία, φιλισταϊκή συμφωνία, στα τέλη του 19ου αιώνα και στον αιώνα μας. Όχι την ανάπτυξη σαν "απλή, καθολική και αιώνια αύξηση, διεύρυνση αλλά, "ως γένεση και φθορά των πάντων, αλληλομετατροπές" *εναντιοδοξία, πυρ αείζωνον.*

Εδώ βρίσκεται όλη η ουσία της ρήξης με την αντίληψη της εξελικτικότητας του περασμένου και του παρόντος αιώνα, της ρήξης με τον ρεφορμιστικό φετιχισμό της αιώνιας, βαθμιαίας προόδου.

13. Μακριά από το να είναι τυχαία ριγμένες στο χαρτί σημειώσεις, τα Φιλοσοφικά Τετράδια ως ολότητα συνδυάζουν τη μέθοδο της έρευνας και τη μέθοδο της έκθεσης, κατά τη διάκριση που έκανε ο Μαρξ³⁶. Η έρευνα αφομοιώνει μεθοδικά, κα-

33. Λένιν ό.π., σελ. 349.

34. ό.π., σελ. 346 και 349.

35. ό.π., σελ. 255-256.

36. Μαρξ, Κεφάλαιο τ. Ι., Επίλογος στη Δεύτερη Έκδοση, εκδοτικό της ΚΕ του ΚΚΕ, 1954, σελ. 25.

τακτά το τεράστιο φιλοσοφικό υλικό, αναλύει τις διάφορες μορφές ανάπτυξής του, ανακαλύπτει την εσωτερική τους σύνδεση. Κατά διαστήματα, παρουσιάζονται εκθέσεις / συνθέσεις των αποτελεσμάτων όπου η διαλεκτική κίνηση "η ζωή της ύλης καθρεφτίζεται ιδεατά"³⁷. Διακρίνουμε τρεις μείζονες εκθέσεις / συνθέσεις: α) τα *Στοιχεία Διαλεκτικής*² προς το τέλος της Επιτομής της μεγάλης Λογικής (1914) β) στο *Σχέδιο Διαλεκτικής (Λογικής) του Χέγκελ*³⁸ (1915) και, προπαντός, γ) το τελικό δοκίμιο "*Πάνω στο ζήτημα της Διαλεκτικής*"³⁹ (1915).

Η μέθοδος της έκθεσης χαρακτηρίζεται από την *αναγκαιότητα* της αφετηρίας. Είναι αντίστοιχα: α) η "αντικειμενικότητα της θεώρησης" στα *Στοιχεία Διαλεκτικής*, β) το "αφηρημένο Sein" στο *Σχέδιο Διαλεκτικής*, γ) "ο διχασμός του ενιαίου" στο δοκίμιο "*Πάνω στο ζήτημα της Διαλεκτικής*". Στο τελευταίο αυτό δοκίμιο συμπεκνώνονται τα ευρήματα της έρευνας και συντελείται η ριζική θεωρητική ρήξη με τον "ορθόδοξο" κίβδηλο "μαρξισμό" της 2ης Διεθνούς, πάνω ακριβώς στο ζήτημα της Διαλεκτικής.

Η διαλεκτική του Λένιν δεν έχει αφετηρία κάποια κλειστή ολότητα αλλά το "διχασμό του ενιαίου" και την ανακάλυψη των αντιφατικών του τάσεων και πλευρών. Μόνο με μια τέτοια διείσδυση στο εσωτερικό του αντικειμένου, τούτο αποκαλύπτεται ως ανοικτή ολότητα. Η ανάπτυξη δεν είναι απλώς αύξηση ή μείωση, που προκαλείται από μια εξωτερική πηγή της κίνησης. Είναι αντίφαση, ενότητα αντιθέτων αυτο-κινούμενη μέσω της σύγκρουσης των αντιθέτων.

Η διαλεκτική δεν είναι άθροισμα διδακτικών παραδειγμάτων. Είναι ανακάλυψη του νέου. Μ' άλλα λόγια, "είναι η θεωρία της γνώσης του (Χέγκελ και του μαρξισμού)". Αυτή είναι "η ουσία του ζητήματος που ο Πλεχάνοφ για να μη μιλήσουμε για τους άλλους μαρξιστές δεν πρόσεξαν"⁴⁰. Ο Λένιν αντιδιαστέλλει τη διαλεκτική στον υποκειμενισμό, το σκεπτικισμό, τη σοφιστεία, αναδεικνύοντας τις βασικές κατηγορίες της: σχετικό - απόλυτο, ατομικό - καθολικό, λογικό - ιστορικό.

Την ίδια στιγμή που φανερώνει τις γνωσιολογικές ρίζες της πρακτικής των αντιπάλων του μέσα στην ταξική πάλη, φροντίζει να τονίσει την ιδιαιτερότητα της Φιλοσοφίας σε σχέση με την ταξική πάλη. Σ' αντίθεση με τον L. Althusser, για το Λένιν η φιλοσοφία δεν είναι η ταξική πάλη στη θεωρία. Μόνον κάτω απ' ορισμένους όρους, οι γνωσιολογικές αδυναμίες, προπαντός η απομόνωση του μέρους από το όλον και η απολυτοποίηση του σχετικού, οδηγούν στο βάλτο, "όπου καθηλώνεται από τα ταξικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων"⁴¹.

37. Λένιν ό.π., σελ. 221-222.

38. ό.π., σελ. 317-320.

39. ό.π., σελ. 359-363

40. Λένιν ό.π., σελ. 362.

41. ό.π., σελ. 363.

14. Ο Λένιν δεν απολυτοποιήσε ούτε τα δικά του σημαντικά ευρήματα. Στα Τετράδια σκιαγραφεί και *τρία προγράμματα* για την παραπέρα ανάπτυξη της Διαλεκτικής.

Πρώτο, μέσα από τη *"διαλεκτική επεξεργασία της ιστορίας της ανθρώπινης σκέψης, επιστήμης και τεχνικής"*⁴².

Δεύτερο, μέσα από την *αξιοποίηση της λογικής του Κεφαλαίου του Μαρξ*⁴³.

Τέλος, (στις σημειώσεις του στο βιβλίο του Λασάλ για τον Ηράκλειτο)⁴⁴ θα προτείνει στα *"πεδία της γνώσης από τα οποία πρέπει να οικοδομηθεί η θεωρία της γνώσης και η διαλεκτική"*, μαζί με τα προηγούμενα την ιστορία της φιλοσοφίας, τους αρχαίους, την ιστορία της διανοητικής ανάπτυξης του παιδιού και των ζώων, την ψυχολογία, τη νευροφυσιολογία, τη μελέτη της γλώσσας.

15. Περιττό να προσθέσουμε ότι 77 χρόνια μετά, τα προγράμματα αυτά μείναν στο μεγαλύτερο μέρος τους απραγματοποίητα.

Ο ίδιος ο Λένιν δεν τα εγκατέλειψε το Μάιο του 1915. Η διαλεκτική διαπερνά όλο το θεωρητικό και πρακτικό έργο του μέχρι την Οκτωβριανή Επανάσταση - και πέρα απ' αυτή μέχρι τους τελευταίους δραματικούς αγώνες του ετοιμοθάνατου Λένιν ενάντια στην ανερχόμενη γραφειοκρατία μέσα στο καθημαγμένο και απομονωμένο πρώτο εργατικό κράτος. Η καθυστέρηση της σοσιαλιστικής επανάστασης στη Δύση κι η προδοσία της σοσιαλδημοκρατίας άφησαν μόνο του το σοβιετικό κράτος στα νύχια μιας διαρκώς πιο τερατώδους γραφειοκρατίας.

Το λυκόφως της επανάστασης έφερε και το λυκόφως της επιστήμης της επανάστασης, της διαλεκτικής. Αν η σοσιαλδημοκρατία πέταξε τη διαλεκτική, ο σταλινισμός την εκτόρνευσε και την ακρωτηρίασε φριχτά, την μετέτρεψε σ' ένα αστυνομικό μεταφυσικό τέρας, τον *Diamat*, όπου π.χ. με διάταγμα του Στάλιν καταργείτο ο νόμος της άρνησης της άρνησης. Ελάχιστοι είχαν απομείνει, - όπως ο τελευταίος των μπολσεβίκων, ο εξόριστος Λέων Τρότσκι, λίγο πριν δολοφονηθεί από την Γκεπεού, να καλούν σε μια νέα επιστροφή στην υλιστική ανατροπή του Χέγκελ.

Σήμερα, η κατάρρευση της γραφειοκρατίας του σταλινισμού απειλεί να σμπαρασύρει τα κεκτημένα του μαρξισμού, και προπαντός τη μέθοδό του.

Αποτελεί ειρωνεία το γεγονός ότι σε μια περίοδο έκρηξης όλων των αντιφάσεων, όπως είναι η σημερινή, σε μια περίοδο σπασμών και χασμάτων της ιστορικής συνέχειας του μετά Γιάλτα κόσμου, θεωρείται ότι επιβεβαιώνεται η σοσιαλδημοκρατία με την αντίληψη της βαθμιαίας κοινωνικής εξέλιξης!

42. ό.π., σελ. 147.

43. ό.π., σελ. 319.

44. ό.π., σελ. 352-353

Η διαλεκτική "η μελέτη της αντίφασης μέσα στην ίδια την ουσία των αντικειμένων"⁴⁵ είναι η αναγκαία ατραπός για την άνοδο από τη θολή "συνείδηση κρίσης" του σήμερα στην ιστορική συνείδηση και την απαιτούμενη πρακτική - κριτική δραστηριότητα. Η διαλεκτική είναι η μελέτη της μετάβασης. Δεν μπορεί χωρίς αυτήν να υπάρξει η θεωρία της κατεξοχήν μεταβατικής εποχής μας, και ιδιαίτερα, η θεωρία της κρίσης της μετάβασης που ζούμε σήμερα, για την επαναστατική της υπέρβαση.

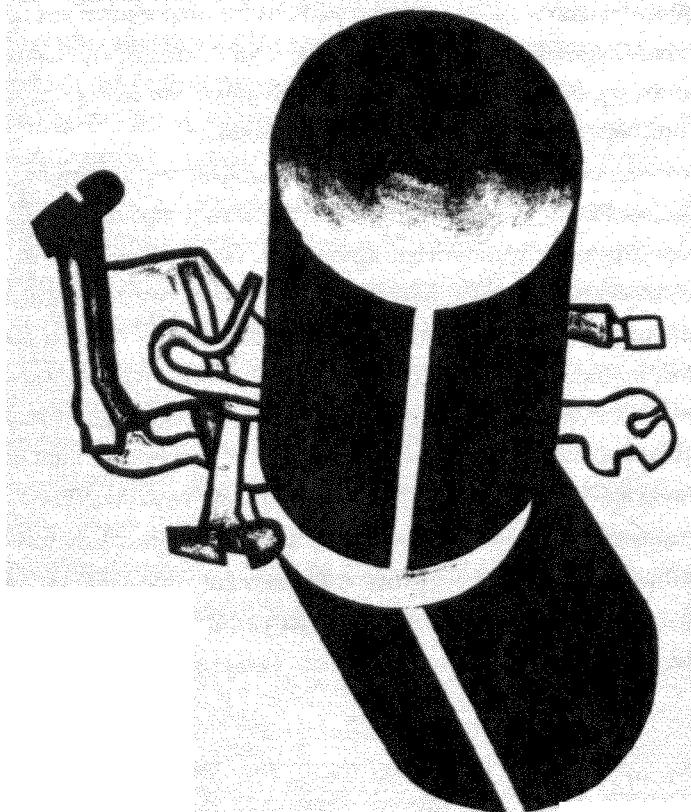
Η Οδύσσεια ξαναρχίζει. Μόνο για τους Μπερνατίν η Οδύσσεια, και μάλιστα χωρίς περιπέτειες, είναι το παν, ενώ η Ιθάκη δεν είναι τίποτα.

Εμείς, καθισμένοι επί ποταμών Βαβυλώνος, δε λημονούμε την Ιερουσαλήμ, την Ιθάκη, το σκοπό: την πανανθρώπινη κομμουνιστική κοινωνία.

Πρέπει να συνεχίσουμε. Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε όπως πριν. Κι όμως
ΘΑ ΣΥΝΕΧΙΣΟΥΜΕ.

26-29 Οκτωβρίου 1991

45. Λένιν ό.π., σελ. 253-254.

Β. Δημητράς «Μορφή»,
Λάδι (140x100) 1971-72